

Põhiseaduslikkuse
järelevalve kolleegium
Riigikohus
Lossi 17
50093 TARTU

Teie 28.09.2021 nr 5-21-14/2

Meie 25.10.2021 nr 5.1-1/122-2

Arvamus põhiseaduslikkuse järelevalve kohtuasjas nr 5-21-14

Eesti Infotehnoloogia ja Telekommunikatsiooni Liit (edaspidi: ITL) esitab käesolevaga arvamuse põhiseaduslikkuse järelevalve kohtuasjas nr 5-21-14, milles Riigikohus kontrollib Harju Maakohtu taotlusel õigustloova akti andmata jätmise vastavust põhiseadusele.

Harju Maakohus tunnistas 22.09.2021. a määrusega tsiviilasjas nr 2-21-4217 põhiseadusega vastuolus olevaks menetlusnormide andmata jätmise füüsilise isiku tuvastamist võimaldavate isikuandmete välja nõudmiseks tsiviilkohtumenetluses kostja isiku tuvastamise eesmärgil (edaspidi: määrus). ITL nõustub Harju Maakohtuga, et tsiviilkohtumenetluses kostja tuvastamine on Eesti õiguskorras puudulikult reguleeritud.

1. Õiguslikud probleemid sideandmete kasutamisel kostjate tuvastamiseks

Harju Maakohus märgib määruse punktis 13, et peale seda, kui kohus nõuab andmed välja au teotava väite või hinnangu avaldanud portaalilt, võib vajalik olla ka andmete nõudmine sideettevõtjalt.

Selgitame, et seni on veebikeskkondades toime pandud võimalike rikkumiste toimepanijate tuvastamiseks tuginetud kohtute poolt elektroonilise side seaduse (ESS) §-dele 111¹ ja 114¹. Antud regulatsioon kehtestati 2008. aastal, kui sideettevõtjatelt päritavad sideandmed olid valdavas osas kõneandmed. Tänapäeval soovitakse tsiviilõiguslike kohtuvaidluste puhul üha enam internetiliiklust puudutavaid sideandmeid, nt IP aadressi kasutaja tuvastamiseks olukorras, kus on soov tuvastada näiteks veebilehe kommentaariumis ebakohase väärtushinnangu või solvangu kirjutajat.

ITL-i hinnangul on ESS § 114¹ vastuolus Eesti Vabariigi põhiseaduse §-is 26 sätestatud eraelu puutumatusena ja Euroopa Liidu õigusega. Oleme seisukohal, et isikuandmete kaitse reeglid on võrreldes selle regulatsiooni kehtestamisega 2008. aastal oluliselt muutunud, mistõttu ei ole tänasel päeval enam õigustatud niivõrd ulatuslik sideandmete kasutamine tsiviilkohtumenetlustes.

Põhjendame oma arvamust järgmiselt:

- 1) Euroopa Kohus on sätestanud, et juurdepääs sideandmetele on õigustatud ainult menetlustes, mille eesmärk on võitlus raske kuritegevuse vastu või avalikku julgeolekut ähvardava suure ohu ärahoidmine (2. märtsil k.a otsus nr C-746/18). Selle kohtuotsuse punktides 33-35 märkis Euroopa Kohus, et ainult neid põhiõiguste riiveid, mis ei ole rasked, saab õigustada üldise kuritegude ennetamise, uurimise, avastamise ja kohtus menetlemise eesmärgiga. ESS §-is 114¹ aga ei ole lähtutud kriminaalmenetluse läbiviimisest, vaid kehtestatud on kohustus edastada sideandmeid tsiviilkohtumenetluse jaoks, kus küsimus isikuõiguste riive proportsionaalsusest on kriminaalmenetlusest veelgi aktuaalsem.
- 2) Sideandmete väljastamisel tekib riive andmesubjekti eraelule, mistõttu tuleb alati kaaluda, kas andmete väljastamine on proportsionaalne taotletava eesmärgi suhtes. Seda hetkel kehtiva õiguse kohaselt ei tehta.
- 3) Samuti puudub tsiviilkohtumenetluses selgus selles osas, kes hindab eelnevalt taotletava eesmärgi proportsionaalsust, kaalub andmesubjekti õigusi ning hindab igakordselt loa alusel andmete küsimise lubatavaks.
- 4) IP aadresside tuvastamine ei võimalda muu hulgas tõsikindlalt tõendada seda, milline konkreetne füüsiline isik on konkreetse kommentaari vms kirjutanud. Seega juba ainuüksi seetõttu võib olla sedalaadi päringute tegemine tsiviilkohtu poolt käsitletav ebaproportsionaalse privaatsusõiguste riivena.

2. Praktilised probleemid sideandmete kasutamisel kostjate tuvastamiseks

Sideettevõtjad kogevad igapäevaselt, et ESS § 114¹ alusel esitatud nõue põhjustab praktikas mitmeid probleeme:

1) Tegemist ei ole üksikpäringuga ehk praktikas on normi algsest mõttes oluliselt kaugenetud.

Leiame, et sõna „üksikpäring“ ESS-is on tegelikult eksitav, sest praktikas on tegu pigem „masspäringutega“, millega on hõlmatud kümneid IP-aadresse ja mitmeid sideettevõtjaid. Kui „üksikpäring“ regulatsiooni sisse kirjutati, siis oli selle mõte, et tsiviilvaidluses saaks kontrollida kas üks isik teisele isikule mingil väidetaval ajahetkel helistas või mitte (kas perioodil X oli A numbrilt B numbrile tehtud kõnekirje). Tegemist oli „üksikpäringuga“, sest eelduslikult ei olnud vaja selleks väljastada mitte terve kalendrikuu kõneeristust (nagu on õigus küsida politseil), vaid piisas ühest kõneeristuse reast. Kahjuks oleme olnud tunnistajaks sellele, et aja jooksul on sellest arenenud kümneid IP-aadresse ja tehnilisi eesti/inglise segukeelseid

otsinguparameetreid (hostinimed, MAC aadressid, source pordi numbrid jne) hõlmavad kobarpäringud.

Toome siinkohal näite konkreetsest kohtumäärusest, mille kohaselt on väidetavalt ühe meediaettevõtte veebilehel rikitud hageja isikuõigusi. Selleks, et hageja saaks oma nõuded esitada õige isiku vastu nõuti ühe määrusega viielt sideettevõtjalt kliendi nime, isikukoodi, aadressi, võimalusel ka e-posti ja telefoni kokku 40 IP-aadressi kohta (andmed küsitakse kujul IP-aadressi number ja selle kasutamise aeg). Seejuures ei ole tegemist kindlasti kõige mahukama näitega sideettevõtete praktikast.

Kahjuks peame ka järeldama, et kohtu poolt nn üksikpäringu esitaja on sageli tehniliselt ebakompetentne. Nimelt küsitakse kohtute poolt teatud juhtudel igaks juhuks oluliselt rohkem andmeid, kui eesmärgi saavutamiseks tegelikult vaja oleks. Nii on üksikpäringu egiidi all püütud kohtute poolt saada kätte infot väga pika ajaperioodi (nt aasta) kohta.

2) IP-aadress ei võimalda üheselt tuvastada kostjat ega peagi seda võimaldama.

Väga oluline on arvestada, et dünaamiline IP aadress on ajas muutuv, s.t see on eri ajahetkedel erinevate isikute kasutuses, kel pole üldse omavahel seost. Seega ei vasta juba ainuüksi sel põhjusel tegelikkusele eeldus, et nt IP aadressi põhiselt on konkreetne isik alati tuvastav.

Kui ka IP aadress pole ajas muutuv (tegu on staatilise IP -aadressiga), ei ole võimalik teha järeldust ega eeldada, et isik, kelle nimel on sideteenuse leping, konkreetse kommentaari kirjutas (rääkimata sellest, et osad lepingud on juriidiliste isikutega sõlmitud). Samuti võivad tehnilistel põhjustel olla sideteenuste osutamiseks kasutusel sisemised ja välised IP aadressid, millisel juhul võib ühe ja sama IP aadressiga olla seotud mitte üks, vaid suurem arv kliente.

Kokkuvõttes tekib sedalaadi juhtumite puhul privaatsusõiguse seisukohast äärmiselt probleemne olukord, milles võidakse töödelda mitmete füüsiliste isikute isikuandmeid (sideandmeid), kuigi need isikud pole õigusrikkumist toime pannud ega oma seost konkreetse päringuga.

Kui veidi lihtsustada, siis saab siin tuua paralleeli tavaeluga: kui keegi suurest rahvasummast esitab negatiivse kommentaari teisel pool tänavat käiva isiku kohta, ei pruugi olla taolise kommentaari esitaja kohtu poolt mõistlikul moel tuvastav ega peagi seda olema.

3) Päringutele vastamine on väga ajamahukas ja koormav.

Praktikas tähendab ESS § 114¹ alusel esitatud nõue suurt halduskoormust sideettevõtetele, kuna IP aadressi kasutaja kohta info andmiseks tuleb töödelda ja väljastada massiivseid andmehulki. Probleemkohaks on siin analüüsitava andmete hulk, mida sideettevõtte peab ühe isiku tuvastamiseks töötleva. Näiteks on vaja võrrelda massiliselt erinevate dünaamilise IP kasutajate seansse, et leida ajaraam, mille kaudu oleks võimalik anda mingitki infot selle kohta, millise IP-aadressiga seoses üksik väidetavalt solvav kommentaar võidi kirjutada. Selliste päringute maht

ja tehniliste spetsialistide poolt vastuste otsimiseks kulutatav tööaeg on pidevalt kasvanud.

Lisame veel, et kõneeristus on äriliselt vajalik ja see tekib sideettevõtja andmebaasis regulaarselt ja automaatselt. Väljakujunenud äripraktikas vastab igale kõnekirjele mingi summa, sõltuvalt sellest millises võrgus asuvale ja mis tüüpi numbritele on helistatud ning üksikute kõneeristuste summa alusel koostatakse kliendile arve. Ehk siis kõneeristus on olemuselt detailne arve ja tekib sideettevõtjatel äripraktikas regulaarselt ja automatiseeritult. Samas on IP aadressi kasutajate kohta info igakordne genereerimine kohtupäringu vastusena on käsitöö. Kliendi külastatavate veebilehtede arv ega veebilehtedel viibitud aeg ei ole äripraktikas arveldamise aluseks, vaid arve kliendile koostatakse reeglina kliendi tarbitud andmesidemahu alusel. Praktikas võib seetõttu IP aadresside ja külastatud veebilehtede ühendamine võtta tunde, sõltuvalt mitmest n-ö purgist (andmebaasist/seadmest) tuleb andmed kokku tõsta ja klapitada.

Arvestades mitmete tsiviilkohtuasjade eesmärke on selge, et nii kohtute kui ka sideettevõtjate ressursi kulub nende lahendamiseks ebaproportsionaalselt palju.

3. Põhiseaduspärase lahenduse eeldused

Märgime, et ITL on korduvalt esitanud seadusandjale ettepaneku tunnistada ESS § 114¹ kehtetuks. Oleme seisukohal, et see oleks üks samm selle suunas, et viia Eesti sideandmete kasutamise ja säilitamise regulatsioon kooskõlla Eesti Vabariigi põhiseaduse ja Euroopa Liidu õigusega.

Selleks, et eeltõendamismenetluse raames rakendada meetmeid kostja tuvastamiseks, on meie hinnangul vaja täiendada tsiviilkohtumenetluse seadustikku.

Uue regulatsiooni loomisel tuleb arvestada järgmisega:

- 1) Juba eeltõendamismenetluses on vajalik kohtu poolt esimese sammuna sisuliselt hinnata avalduse aluseks oleva teabe (nt kommentaaride) sisu ja suunatust konkreetse avaldaja vastu. See tähendab, et tagamaks isikuandmete kaitse nõuete järgimine tuleb (lähtudes kommentaari sisust) kohtul esmalt põhjalikult kaaluda, kas tulevikus esitatav hagi oleks üldse piisavalt perspektiivikas (sh ega see pole ebaproportsionaalne või pahatahtlik), kas konkreetne ütlus võib olla õigusvastane. Selline reegel ennetab ulatuslikku privaatsusõiguse riivet olukordades, kus kommentaari sisu pole tegelikkuses solvav ega au teotav või muul moel õigusvastane ning tegu on kohtuvõimu ärakasutamisega sisuliselt väljapressimise eesmärgil.
- 2) Alles siis, kui punktis 1 nimetatud asjaolud on tuvastatud, võiks tekkida kohtul õiguslik alus nõuda sideettevõtjalt välja sideandmed, mis võivad teatud juhtudel aidata kaasa kommentaari esitanud isiku tuvastamisele.
- 3) Oluline on anda tsiviilkohtumenetluse seadustikus kohtunikele selged juhised, kuidas esitada päringuid nii, et privaatsusõiguste riive oleks minimaalne ning kehtestada kontrollmehhanism nende nõuete järgimise üle.
- 4) Õigusnormide loomisel tuleb arvestada, et IP aadressi põhiselt ei ole sageli (ega peagi olema) võimalik tuvastada konkreetsest füüsilisest isikust, kes

solvava/au teotava vms kommentaari kirjutada võis (vt selle kohta täpsemalt kirja punkti 2 alapunktist 2).

- 5) Oluline on, et regulatsioon tagaks sideettevõtjatele tsiviilkohtumenetluses, sh eeltõendamismenetluses tõendite esitamiseks tehtud kulude kompenseerimise. On ilmne, et vastava info hankimine ja selle esitamise korraldamine on sideettevõtjatele koormav ja kulukas (tegu on ajamahuka nn käsitööga). Kulude kompenseerimiseks on võimalik luua mitmeid mudeleid, toome vaid paar näidet selles osas:
- a) vastavad kulud kompenseeritakse kohtu poolt (riigieelarvest);
 - b) vastavad kulud peab sideettevõtjale kompenseerima hageja. Kui hageja võidab kohtuasja, kompenseerib vastavad kulud kui kohtukulud talle kostja.

Kokkuvõttes asume seisukohale, et kehtivas õiguses on tsiviilkohtumenetluses kostja tuvastamisel olulised puudused ja sideettevõtjatelt ESS § 114¹ alusel sideandmete nõudmine on vastuolus Eesti Vabariigi põhiseaduse ja Euroopa Liidu õigusega, mistõttu tuleb see säte kehtetuks tunnistada. Uue regulatsiooni loomisel tuleb arvestada, et sideandmete kasutamise suhtes tsiviilkohtumenetlustes (sh eeltõendamismenetluses) peavad isikuandmete kaitse ja laiemalt proportsionaalsuse nõude tagamiseks kehtima lihtsad ja selged reeglid, mis piiritlevad asjaomaste meetmete ulatust ning kohaldamist. ITL-i hinnangul ei ole mõeldav, et Eestis jätkub olukord, kus kriminaalasjades võib sideandmeid kasutada vaid raskete kuritegude uurimiseks ja ennetamiseks, aga samas on lubatav ilma proportsionaalsust hindamata kasutada sideandmeid iga solvanguna näiva ütluse autori tuvastamiseks.

Oleme valmis oma arvamust vajadusel täiendavalt selgitama.

Lugupidamisega

/allkirjastatud digitaalselt/

Doris Pöld
Tegevjuht

Keilin Tammepärg, keilin.tammeparg@itl.ee